

Xoşbəxtliyə bağlanan ömür dastanı

Dövlət Elm və Texnika Sənədləri Arxivində üçünün şəxsi fondu bir yerdə toplanıb - akademik, məşhur seleksiyaçı alim Əhməd Rəcəblinin, onun həyat yoldaşı, fizika sahəsində ilk elmlər namizədi Fəhime xanım Mehdibəyovanın, Rəcəblinin qızı Nigar xanım Rəcəbli-Koretskinin. Ölkəmizin ictimai, siyasi, mədəni həyatında mühüm rol oynayan bu ailə üzvlərinin keçdikləri şərəfli, lakin keşməkeşli, exabli həyat yolunu əks etdirən sənədlər, yazışmalar XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq bu günə kimi olan həyat tərzini özündə əks etdirir. Saralmış vərəqlər, rəngi itmiş möhürlər, sovet dövrünün poçt məktubları, müxtəlif bayramların tabrikləri, müsibət xasiyyətnamələr, arayışlar, həsrət dolu kəlmələr, esirlikdə soyuqdan donan arzular...

Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin qurulmasından sonra təmizləmə əməliyyatı yüzlərlə bacarıqlı, istedadlı, milli ruhlı kadrları əksinçiləşdirib, vətən xaini damğası ilə Sibirin, Orta Asiyanın gədergəlməz yollarına saldığı. 30-cu və müharibədən sonrakı illər qara kabus kimi ölkəmizin üzərindən sağa-sola dolandı. Hətta Böyük Vətən müharibəsi cəbhələrində yaralanıb esir düşənlər də alınlarında "xain" adını daşımağa məhkum olundular. Ta o vaxta kimi ki, "ellər atası" başını yerə qoydu. On il, iyirmi il əvvəl repressiyaya məruz qalanlar bəraət aldılar. Sən demə, uzun illər sürgün həyatı yaşayıb min bir əziyyətə, zülmə düşər olmaları günahsız imişlər....

Seleksiyaçı alim, pədaqoq, maarifçi, yazıçı Əhməd Rəcəbli də bu keşməkeşli həyat yolunu keçmiş, haqsız ittihamlara məruz qalmış ziyalılarımızdan biri olmuşdur.

Əhməd Cabbar oğlu Rəcəbli 1919-cü il sentyabrın 28-də İrəvan şəhərində anadan olub. 1916-cı ildə İrəvan şəhərindəki Klassik Rus Gimnaziyasını gümüş medalla bitirib. Moskva Dövlət Universitetinin tibb fakültəsinə daxil olub. 1919-cu ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin himayəsi ilə təhsilini İtaliyada davam etdirməyə göndərilib, dörd il Perusa şəhərində Ali Kral Eksperimental Aqrar İnstitutunda təhsil alıb. 1923-cü ildə Bakıya qayıdıb, Torpaq Komissarlığında işləmək təklifi alıb. Ancaq Ə.Rəcəbli xahiş edib ki, onu Zaqatalaya göndərsinlər, oranın təbiəti, torpağı seleksiya ilə məşğul olmaq üçün olduqca əlverişlidir. Zaqatala mahalında aqronom kimi işləməyə başlayıb, 1930-1936-cı illərdə Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunda dosent, kafedra müdiri kimi çalışıb, Respublika Torpaq Komissarlığında dövlət müşaviri vəzifəsində fəaliyyətini davam etdirib. 1935-ci ildə Ali Attestasiya Komissiyasının qərarı ilə professor adı alıb. Umumitəfəq Kənd Təsərrüfatı Elmləri Akademiyasında akademik Nikolay Vavilovun rəhbərlik etdiyi subtropik bitkilər bölməsinin üzvü seçilib. 1937-ci ildə namizədlik dissertasiyası müdafiə edib.

Elə həmin il də həbs edilib. Səbəbi? Çox qısa və sadə. Əhməd Rəcəbli iyirminci illərdə İtaliyada - ölkə xaricində təhsil alıb və əksinçiləşdirilib. Nəticəsi o olub ki, Ə.Rəcəbli Maqadan şəhərində 8 illik sürgünə göndərilib. Üç il Kolumbiya, beş il Maqadanda SSRİ Xalq Daxili İşlər Komissarlığının yardımçı təsərrüfatın aqronomu işləyib. Burada da peşəsinə sadıq qalan Ə.Rəcəbli yeni pomidor sortları yetişdirib.

1945-ci ildə cəzasını çəkib qurtaran Əhməd müəllim Bakıya qayıdır, Azərbaycanda meyvəçiliyin inkişafı sahəsində aktual mövzular üzərində işləyir. Şirvan, Naxçıvan, Quba, Xaçmaz, Qarabağ bölgələrində yeni meyvə sortları tətbiq edir, konserv sənayesi üçün meyvələr hazırlayır, "Azərbaycan-

Əhməd Rəcəbli
(1898-1963)

da meyvə bitkilərinin sortları" adlı monoqrafiyasını yazır, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin sifarişli ilə dərslik tərtib edir. Lakin 1950-ci ildə yenidən həbs edilir və bu dəfə Cambul şəhərinə (Qazaxıstan) göndərilir, dörd ildən sonra doğma Vətənə qayıdır, yenidən çoxillik bitkilər institutunda ömrünün sonunadək çalışır. 1958-ci ildə o, Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Elmləri Akademiyasının akademiki, onun bitkiçilik bölməsinin akademik katebri seçilir.

Maraqlı bir məsələni də qeyd etmək yerinə düşərdi. Seleksiyaçı alim Maqadanda həbs düşərgəsində olarkən bədii yaradıcılıqla məşğul olur, ilk dəfə qürbətdə "Babək" tarixi romanını yazır. Heç bir mənəbdən, ədəbi qaynaqlardan istifadə etmək imkanından məhrum olmaqla tarixi zaman haqqında yazmaq bioloq alimin fitri istedadından xəbər verir. Məlum olduğu kimi, Babək haqqında roman sonralar xalq yazıçısı Ənvər Məmmədyanlı tərəfindən qələmə alınmış, film də çəkilmişdir. Ə.Rəcəblinin yaradıcılığı yalnız "Azərbaycan" jurnalında (2001-ci il, N 9) və "Ədəbiyyat" qəzetində dərc olunmuş, "Nurlan" nəşriyyatında kitab halında nəşr edilmişdir.

Əhməd Rəcəblinin ömür yolunda ailə həyatı qırmızı xətt kimi ötüb keçir. Həyat yoldaşı Fəhime xanım da dövrünün tanınmış ziyalısı, alimi, çətin həyat sınaqlarına mərdanəliklə dözən ömür-gün yoldaşı, övladları üçün layiqli ana olmuşdur.

Fəhime xanım Mehdibəyova-Rəcəbli 1907-ci ildə Şuşa şəhərində anadan olmuşdur. 14 yaşında ikən valideynləri onu məşhur xeyriyyəçi Hacı Zeynalabdin Tağıyevin müəllimlər seminarıyasında təhsil almağa qoyublar. Seminarıya başa vurduqdan sonra Zaqatalada pədaqoq texnikumda çalışır, gənc nəslin təlim-tərbiyəsi ilə məşğul olur. Onun həyatında o dövrün məşhur simalarından olan unikal pədaqoq, bir sıra dərsləklə-

rin müəllifi, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının əsasını qoymuş və 1920-ci ildə qətlə yetirilmiş Firdövz bəy Kəçərlinin həyat yoldaşı Badisəbə xanımın müstəsna rolu olmuşdur. Məhz gözəl pədaqoq və tərbiyyəçi Badisəbə xanımın sayəsində Fəhime xanım Əhməd Rəcəbli ilə tanış olur və onlar tezliklə ailə qururlar. İki qız övladları olur - Nigar və Xalidə. Ailənin xoşbəxt həyatı uzun sürmür. Ə.Rəcəblinin həbsdən sonra Fəhime xanım Bakıya gəlir, Azərbaycan Dövlət Universitetində bir müddət fizika müəllimi işləyir, az sonra Universitetdən xaric olunur, ona hətta orta məktəbdə müəllim işləmək tapşırıq edilir. 1946-cı ildə həyat yoldaşının sürgündən qayıtması ilə vəziyyət tam dəyişir. Əhməd Rəcəblini Mərkəzi Komitənin birinci katibi M.C.Bağirov qəbul edir, səhvan həbs edildiyini bildirir və fəaliyyətini davam etdirməyi tapşırır. Elə həmin il Fəhime xanım namizədlik dissertasiyasını müdafiə edir və fizika sahəsində ilk alim qadın olur. Onun "Monokristallar və onların temperatur rejimindən əsliyyəti" mövzusunda elmi işi o zamanlar üçün elm-texnika sahəsində aktual, eyni zamanda vacib kəşflərdən hesab edilirdi. Tarix elmləri doktoru, professor Xəlil Əlimirzəyevın Bakı Dövlət Universitetinin yubileyinə həsr etdiyi iri həcmli kitabda Fəhime Rəcəblinin elmi işi universitetin müharibədən sonrakı illərdə (1946-1950) ən uğurlu nailiyyəti kimi qeyd olunur.

Xalq düşməninin həyat yoldaşı kimi ağır yükü çiyində daşıyan Fəhime xanım üçün hər şey çətin idi, lakin bu polad iradəli qadın bütün çətinlikləri mərdi-mərdənə özündən kənarlaşdırmağı, sürgündə olan həyat yoldaşına ürək-dirək verməklə onu yaşatmağı, eyni zamanda, ailə qayğılarının təklidində, həm də sədaqətli və gözəl dostlarının hesabına həll etməyi bacardı. Böyük qızı Nigar Moskva Dövlət Universitetinin kimya fakültəsinə qəbul olunsada da, atasının adına görə kənarlaşdırılmışdı. Nəhayət, atasının qayıdışından sonra universitetə bərpa olundu. Vadim Koretski ilə ailə qurdu. Kiçik qızı Xalidə isə Tibb Universitetinin tələbəsi oldu. Onun taleyi də ziddiyyətlərlə dolu olub. O vaxtlar respublikanın daxili işlər naziri olan Ağasəlim Atakişiyevin oğlu Tofig ilə "xalq düşməni"nin həddindən ziyadə gözəl qızı Xalidə arasında sevgi yaranır, ancaq vəziyyət gərgin idi. Əhməd Rəcəbli Ağasəlim Atakişiyevin imzaladığı ordrələ həbs edilmişdi. Elə Əhməd Rəcəblinin xeyir-duası ilə iki gənc öz sevgilərinə qovuşurlar.

Əhməd Rəcəbli! Gözəl insan, istedadlı alim, ağır təbiətli, səbirli Vətən fədaisi, qeyrətli azərbaycanlı və nümunəvi ailə başçısı, hətta haqsız işgəncələrə məruz qalsada da, həyat fəaliyyətini dəyişməyən polad iradəli, inamli insan! Sözlər əsl mənasında, böyük şəxsiyyət! Vəfali, sədaqətli ömür-gün yoldaşı Fəhime xanım! Pədaqoq, ilklərdən olan fizika-riyaziyyat elmləri namizədi. Qayğıkeş Ana! İki fidan balası! Nigar, Xalidə! Nəvələr və nəticələr!

Xoşbəxtlikdən başlayıb tələtlərlə dolu, ancaq sonu yenə də xoşbəxtliyə bağlanan ömür dastanı!

➤ Müzahim Ələkbərov,
Azərbaycan Dövlət Elm və
Texnika Sənədləri
Arxivinin əməkdaşı